# Ronan Huon

*gant Elen Huon*

Evit kregiñ e lavarin deoc'h n'on ket kustum da gomz dirak an dud. Bezit digarezus eta mar plij e'm c'heñver. P 'he deus Pierrette goulennet ouzhin komz eus Tir Na N-og e'm eus asantet –gant diegi– gant ar soñj e oa mat kouskoude displegañ d'ar re yaouank ar stourm a zo bet hini ur rummad koshoc'h egeto. Komz a rin eta eus stourm unan a'm eus anavezet mat pa 'm eus bevet 53 bloaz gantañ, va gwaz Ronan Huon. Ret eo din lavarout deoc'h memestra e'm eus graet anaoudegezh gantañ e 1949, ar pezh a lavarin deoc'h betek ar bloavezh-se zo bet kontet din gant Ronan pe skrivet gantañ.

Ronan Huon a zo ganet e Sant Omer e 1922 (Tangi Malmanche ivez). E dad hag e vamm a oa eus Plourin-Montroulez. Brezhonegerion e oant o-daou met galleg a veze er gêr. Ronan ne ouie ger brezhonek ebet. Desket e oa bet dezhañ, pa oa pevar pe pemp bloaz, lavarout d'e vamm-gozh : "Bloavezh mat a souetan deoc'h, yec'hed ha prosperite hag ar baradoz e fin ho puhez" ; ne ouie hi nemet brezhoneg. Rediet e oa bet Ronan da zeskiñ se dre eñvor eus troad ar skalier : un dra spontus e oa bet ar gentel-se evitañ ! Tad Ronan a oa archer ha goude tri bloaz e Norzh Bro-C'hall eo distroet ar familh da Lannuon. Eno en deus Ronan

tremenet e yaouankiz ha graet e studioù betek ar "Bacho" e-giz ma veze lavaret d'ar mare-se.

D'ar poent-se e veze klevet kalz a vrezhoneg e ruioù Lannuon, met e-pad an hañv dreist-holl e kleve Ronan brezhoneg pa 'z ae da dremen daou viz e ti ur vignonez d'e vamm : houmañ he doa un ti-feurm e Sant-Itrop (Ste-Eutrope) e Plourin. Ha brezhoneg oa gant an holl beizanted. Tamm-ha-tamm e pake gerioù met aze eo en deus divizet deskiñ e yezh da vat. Un deiz e Lannuon en deus gwelet e gwerzh, en ur baner er-maez dirak ul levrdi, ul levr brezhonek "Le breton en 40 leçons" gant Frañsez Vallée ; prenet en deus anezhañ e kuzh d'e dud, ha diskouezet anezhañ er skolaj d'ur skoliad dedennet eveltañ gant ar brezhoneg. Hemañ en devoa, hervezañ, ul levr kalz gwelloc'h savet gant Roparz Hemon ("cours élémentaire" marteze ?) "Ma fell deoc'h kaout titouroù", eme e gamarad, "kit da welout an Aotroù Bourdelles. Hennezh zo ur bern levrioù brezhonek gantañ." An Aotroù Bourdelles a oa beleg ha kelenner e Skolaj Sant Josef lec'h ma oa Ronan skoliad. Levezon vras en deus bet war Ronan d'ar mare-se.

**Deut eo ar brezel**. Ha tu ebet da vont d'ar skol-veur daoust m'en doa Ronan divizet mont da gelenner. Da c'hortoz en deus graet skol e Plistin en ur skol vihan : brezhonegerion e oa an holl bugale ha se en doa plijet kalz dezhañ. E 1942 e voe galvet evel paotred all a oad gantañ da vont da labourat da Vro-Alamagn evit ar servij STO. Evel-just ne felle



ket dezhañ mont ha chomet eo kuzhet betek kreiz ar bloavezh 43. E-pad an nav miz-se en deus studiet brezhoneg, kembraeg, saozneg da vat, hag un tammig alamaneg. Studioù klasel en doa graet Ronan, latin-gresianeg ha nebeut-tre a saozneg. Kentelioù skol-veur dre lizher en doa klasket heuliañ e Roazhon. Nac'het e oa bet e c'houlenn. Skol-veur Angers he doa asantet, gant se e oa bet aesaet e studi. D'ar mare-se e oa bet ul lezenn a aotree ar re yaouank bet ganet e 1922 da glask labour er vro, kuit a vont da Vro-Alamagn. Ronan a oa bet degemeret gant un ispisour evit mont da zastum laezh en tiez-feurm war ar maez ha da ingalañ anezhañ en un nebeut tiez-koñvers e kêr Lannuon – gwashañ micher ! a lavare.

**Pa voe echu ar brezel e 1944 ez eo aet da Skol-Veur Roazhon d'ober studioù war ar saozneg enta**. Du-se en deus graet anaoudegezh gant Pol Gourrierec. O-daou ez aent da zebriñ e ostaleri ar studierion. O-daou e tougent war o chupenn arouez an Trec'h-Meur. Setu ma oant krog da gomz brezhoneg etrezo ha merzhet o doa e oant o chom er memes ti. Diwar neuze e oant deuet da vezañ mignoned. Ronan en doa skrivet dija pennadoù berr e Arvor – daou a gredan – ha c'hoant en doa sevel ur gazetenn. Gwalarn ha pep kelaouenn all e brezhoneg a oa bet diskaret, Roparz Hemon a oa toullbac'het, diwezhatoc'h e vo didamallet hag ez aio kuit da Vro-Iwerzhon. Divizoù bras a veze etre an daou vignon : ret e oa ober un dra bennak

divyezhek a lavare Pol. Peseurt anv a vo roet d'ar gazetenn ? O-daou o doa kavet unan da blijout dezho : ar memes hini e oa : "Tir Na N-og" (Douar ar yaouankiz).

"Romantelezh ar yaouankiz" a lavaro Ronan diwezhatoc'h. An niverenn gentañ zo bet embannet e miz Genver 1945. Div follennig dister, warno an talbenn Tir Na N-og hag e lein ar follenn div werzenn gant Roparz Hemon "D'hon huñvreoù kaer a zo trec'h d'ar bed".

Diaes eo deoc'h-c'hwi kompren, d'an deiz-a-hiziv, ar pezh eo bet an div follennig-se evidomp emsaverion.

Ar brezel a oa o paouez echuiñ. Toullbac'het oa bet kalz Bretoned, lazhet e oa bet lod all, harluet lod all. Va familh din-me oa eus ar re-se, ha diaes eo din soñjal hep from e perc'henn an ti el lec'h ma oamp repuet -ur beleg brogarour ha dizaon– hag eñ o tegouezhout en ti an div follennig en e zorn. Setu va darempred kentañ gant Tir Na N-og. Ret e oa bezañ kalonek evit adkregiñ gant ar stourm d'ar mare-se. E Roazhon e oa un nebeut tud yaouank prest da genderc'hel gant an erv boulc'het gant Roparz Hemon dreist-holl : Per Denez, Youenn Olier hag e vreur Yann, Arzel Even ha reoù all sur mat. Bez' e oa ivez ar re goshoc'h o doa trawalc'h a feiz evit adkregiñ gant ar stourm. Aes ha diaes e oa sevel ur gelaouenn : aes dre ma ne oa hini all ebet, met dreist-holl diaes dre ma ne oa ket ar gwir da embann tra pe dra hep aotre ar gouarnamant. Ar memes



kudenn a oa evit kaout paper da voulañ. Ul lizher digant Pol Gourrierec a'm eus kavet, skrivet e 1995 (nebeut a-raok e varv). Setu ar pezh a lavare :

"An dactylo he deus labouret evidomp a'm eus kavet war-dro prefeti Roazhon pa oan er 'service des sites'. N'ouzon ket a belec'h e teue ar paper ha n'hon eus goulennet biskoazh. Marteze eus an hevelep orin. An traoù-se a zo tu farsus an darvoudoù en un amzer dañjerus".

**Perak e oa divyezhek Tir Na N-og** ? Mennoz Pol Gourrierec e oa met ar pal a oa ivez tizhout muioc'h a dud. Pol a aoze al lodenn c'hallek dreist-holl, sinet P.G., ha Ronan a oa e karg eus al lodenn vrezhonek sinet R.Y.H (evit ober an diforc'h gant Roparz Hemon emichañs). Roll ar goumananterion gentañ a'm eus kavet, 49 e oant e 1946, 228 koumananter a oa e 1948 (Tir Na N-og niverenn 10 Here-Gwengolo). Diwezhatoc'h eo bet kresket a galz al listennad.

E niverenn 4 (miz Gouhere-Eost 1945) ez eus bet savet ur referendum da c'houlenn ali al lennerion :

1 etre an daou zoare-skrivañ, pehini eo ar gwellañ :
  a) doare-skrivañ Emglev St-Iltud (KLT kozh)
  b) KLTG (zh)

2 daoust ha mat e vije d'ar gelaouenn d'o mennoz :
  a) embann muioc'h a vrezhoneg
  b) muioc'h a c'halleg
  c) chom divyezhek evel m'emañ

Ur goulenn all a oa diwar-benn an danvezioù a blijfe d'an dud lenn. Un nebeut respontoù a oa bet, lod evit KLT Gwalarn, lod evit KLT met "da c'hortoz", lod all evit ar KLTG. Ne'm eus gwelet an disoc'h e neblec'h, marteze ne 'm eus ket klasket mat, met un dra zo sur, adalek an niverenn 7 e vez implijet KLTG dre vras. Daou lizher a'm eus lakaet a-gostez peogwir e oant divoutin – hini Kerverzioù hag hini Roperzh ar Masson. An aotre da embann a voe roet a-benn ar fin : an niverenn 8 a zeu da vezañ an niverenn 1 rummad nevez.

Degemeret eo Pol Gourrierec en ENA ha kuitaat a ra ar vro. Diwezhatoc'h e vo "Consul de France", kannadour e Sofia hag e lec'h all emichañs.

Ronan zo kelenner e Gwengamp d'ar poent-se ha moulet e vez Tir Na N-og e Gwengamp azalek neuze e brezhoneg hepken.

En deroù e oa diaes kaout skridoù. An niverennoù kentañ a veze skrivet koulz lavaret penn-da-benn gant Pol ha Ronan. Nebeut-ha-nebeut e kaver anvioù all : P.Denez, A.Even, H.Konan, an Timeur, hag ivez skrivagnerion Gwalarn, Roparz Hemon en o zouez. E niverenn 7 Tir Na N-og ez eus ur pennad gantañ : "Geriadur Breizh" (miz Meurzh 48). Anat eo e klask ar gelaouenn heuliañ hent Gwalarn. Displeget eo sklaer e niverenn 20 Al Liamm - Tir Na N-og da geñver 25 bloaz krouidigezh Gwalarn. Setu ar pezh a skriv Ronan : "N'eus ket nemeur a zeiz-ha-bloaz ken pouezus hag hemañ en hol lennegezh". Ar pennad-se a vije da



lenn penn-da-benn ha da brederiañ warnañ. Un dra zo sklaer : ar memes pal zo gant Roparz Hemon ha Ronan Huon : sevel e Breizh ul lennegezh vodern par da hini forzh peseurt bro.

**E miz Mezheven 1946 e krou P.Denez hag Arzel Even Kened**, ur gelaouenn e brezhoneg penn-da-benn : ne vo embannet nemet div niverenn anezhi. Hag e vo kendeuzet Tir Na N-og ha Kened. E niverenn 2 Tir Na N-og ez eus anv daou rener war ar golo : P.Denez ha R.Huon ha se betek an niverenn 5 (miz Gouhere-Gwengolo 47).

**Krouet eo AL Liamm e Paris e Nevez-amzer 1946** gant Andrev Latimier ha Per ar Bihan. Gouestlet e oa ar gelaouenn d'an darempredoù etre ar broioù keltiek. Setu perak e oa he anv Al Liamm. Er bloavezh-skol 47-48 eo bet anvet Ronan da skoazeller e Bro-Gembre (e Abertawe) Un emglev a vo graet etre Tir Na N-og hag Al Liamm. Un emglev a lavaran, met e gwirionez n'eo tamm resis ebet an traoù ha Ronan a seblant fuloret ruz pa resev e Bro-Gembre niverenn 6 Al Liamm-Tir Na N-og ! En ul lizher rust a-walc'h e tamall da dud Paris bezañ kinniget an emglev evel pa vije evit saveteiñ Tir Na N-og, pa n'eo ket gwir tamm ebet an dra-se. An abeg zo e vloavezh er-maez a Vreizh. A-benn ar fin ez eo bet plaenaet an traoù, n'ouzon ket re penaos. Hag an div gelaouenn zo chomet kenstag evit atav.

Bras eo bet levezon ar bloavezh-se e Kembre war Ronan. Lennet en deus skridoù skrivagnerion

Gembreat, tañvaet lennegezh Bro-Saoz ivez ha dizoloet e garantez evit an "danevelloù berr". Kembre oa ur skouer evit amzer da zont lennegezh Breizh. Un diforc'h bras a oa koulskoude etre an div vro : Kembreiz a ouie lenn en o yezh hag ar Vretoned ne raent ket pe nebeut-tre.

Al Liamm-Tir Na N-og a bled adalek neuze gant lennegezh ha sevenadur Breizh. Per ar Bihan zo merour hag a chomo betek fin e vuhez, nemet e-pad daou varead m'eo bet ehanet abalamour d'e yec'hed. Briag Cherel, Yann-Ber D'Haese, Didier ar Gow o deus kemeret e lec'h. Diwezhatoc'h en deus Loeiz Bihannig sikouret kalz ivez. Adlenn ha difaziañ amprouennoù Al Liamm en deus bet graet ingal Andrev Latimier betek fin e vuhez. Sikouret en deus kalz Ronan o kemer e karg un niverenn hañv ur wech an amzer. Chomet eo Ronan rener betek ken en deus Tudual hor mab skoazellet anezhañ da gentañ, ha kemeret e lec'h er bloavezh 1999. Ha setu penaos emañ ar gelaouenn Al Liamm-Tir Na N-og gant an niverenn 366 er bloaz-mañ.

**Adalek 1949-50 eo krog Al Liamm-Tir Na N-og da embann levrioù** : ha setu krouet embannadurioù Al Liamm : daou levrig da gentañ e brezhoneg eeun (war skouer ar saozneg) "Ar c'horf dindan dreid va zad-kozh" ha "Gaovan hag an den gwer" skrivet o-daou gant Roparz Hemon.

E 1950 e vez embannet "An antekrist", gant Malmanche, "Ar spontailh", gant Jarl Priel, "Aquis Submersus", gant Storm, troet gant P. Denez.



Gembreat, tañvaet lennegezh Bro-Saoz ivez ha dizoloet e garantez evit an "danevelloù berr". Kembre oa ur skouer evit amzer da zont lennegezh Breizh. Un diforc'h bras a oa koulskoude etre an div vro : Kembreiz a ouie lenn en o yezh hag ar Vretoned ne raent ket pe nebeut-tre.

Al Liamm-Tir Na N-og a bled adalek neuze gant lennegezh ha sevenadur Breizh. Per ar Bihan zo merour hag a chomo betek fin e vuhez, nemet e-pad daou varead m'eo bet ehanet abalamour d'e yec'hed. Briag Cherel, Yann-Ber D'Haese, Didier ar Gow o deus kemeret e lec'h. Diwezhatoc'h en deus Loeiz Bihannig sikouret kalz ivez. Adlenn ha difaziañ amprouennoù Al Liamm en deus bet graet ingal Andrev Latimier betek fin e vuhez. Sikouret en deus kalz Ronan o kemer e karg un niverenn hañv ur wech an amzer. Chomet eo Ronan rener betek ken en deus Tudual hor mab skoazellet anezhañ da gentañ, ha kemeret e lec'h er bloavezh 1999. Ha setu penaos emañ ar gelaouenn Al Liamm-Tir Na N-og gant an niverenn 366 er bloaz-mañ.

**Adalek 1949-50 eo krog Al Liamm-Tir Na N-og da embann levrioù** : ha setu krouet embannadurioù Al Liamm : daou levrig da gentañ e brezhoneg eeun (war skouer ar saozneg) "Ar c'horf dindan dreid va zad-kozh" ha "Gaovan hag an den gwer" skrivet o-daou gant Roparz Hemon.

E 1950 e vez embannet "An antekrist", gant Malmanche, "Ar spontailh", gant Jarl Priel, "Aquis Submersus", gant Storm, troet gant P. Denez.

en deroù evel-just, met diaesterioù ivez gant skrivagnerion 'zo pe gant o familh : Jakez Riou, evit adembann "Geotenn ar Werc'hez" ; embann oberenn glok Tangi Malmanche zo bet ur gwir film polis ! ! Ne oa nemet an ti-post evit kas ha degas an amprouennoù ; evit ar skrivagner da reiñ e soñj war plas ar skeudennoù pe an tresadennoù e veze ret skrivañ an eil d'egile div pe deir gwech. Keuz en doa Ronan da vezañ kollet kement all a amzer gant an traoù-se.

Ne'm eus ket komzet deoc'h eus ar c'hentelioù noz en deus graet va gwaz e-pad bloavezhioù e kêr Vrest pa oamp o chom rue de la République, nag eus ar pezh-c'hoari "Un den a netra" gant Roparz Hemon, aozet ha c'hoariet gantañ hag Herri Leon, ur wech en hor ranndi hag ur wech all en ur c'hav stag ouzh presbital St-Varzhin, hag e St-Brieg, e ranndi Vefa de Bellaing. Ne'm eus ket meneget kennebeut ar skol vrezhonek en deus graet el lise er-maez eus e amzer skol ha kement-se e-pad pell evit ur bennozh-Doue. Ronan Huon en deus "stourmet war bep tachenn" e gwirionez.

**Kalz labour oa war e choug, e labour-skol a ranke kas da benn ivez bemdez.** Pevar a vugale hor boa, ret mat e oa derc'hel kont eus ar familh. Er gêr e oan me chomet hag ur servij bras a'm eus rentet dezhañ o terc'hel kontoù an embannadurioù. Evit se e oan barrekoc'h egetañ ! Reiñ a rae din da lenn ar pezh a skrive. N'eo ket sur e varnen mat met alies e talc'he kont eus va ali. Ezhomm a oa a-



wechoù reiñ kalon dezhañ, buan a-walc'h avat ez adkroge gant al labour. Gant e labour-skol, ar gelaouenn, an embannadurioù, e oa bihan an amzer a chome gantañ ha koulskoude en deus graet dâou dra all a zo bet a bouez evitañ.

Goude Kamp ar BAS (Bodadeg ar Sonerion, renet gant Paolig Monjarret) e Sarzhav, o doa Langleiz, Vefa de Bellaing ha Ronan divizet sevel ur c'hamp lec'h ma ne vefe komzet nemet brezhoneg. Evel se e voe krouet KEAV, Kamp Etrekeltiek Ar Vrezhonegerion. Ar C'hamp kentañ zo bet savet e Kleder e 1948. Evidoc'h da gompren stad ar vro hag an dud er prantad-se, e lennin deoc'h ar pezh a oa bet embannet e-barzh Al Liamm-Tir Na N-og niverenn 8.

Kuzulioù d'ar stajiad :

Pep stajiad a ranko kas gantañ :

a) ur sac'h bras e lien evit lakaat e damm plouz gwele, ur pallenn pe ziv pe ur sac'h kousket.

b) ur serviedenn-emwalc'hiñ ; soavon, krib hag all.

c) ur serviedenn-taol, un asied, ur werenn, loa ha fourchetez hag un torchouer.

d) peadra da skrivañ, karnedoù ha kaieroù.

e) ur gwiskamant Breizh ma c'hell (evit ar gouelioù a vo roet a-gevret gant kelc'h keltiek Kleder.)

f) e lod sukr hag tikejoù (evit ar) bara.

Daoust d'ar stad reuzeudik–se e oa deuet 70 den da Gamp Kleder (niv. 10 Al Liamm-Tir Na N-og).

Chomet eo Ronan e-pad pell e penn ar C'hamp asambles gant Vefa. Marv eo Langleiz, Vefa ha Ronan, met derc'hel ar ra C'hamp gant ar memes mennoz : deskiñ ha komz brezhoneg er staj hag er vuhez foran. Ha brud vat zo gant ar stummadur kinniget gant KEAV.

Skrivañ un oberenn lennegel a oa ar c'haerañ tra evitañ. E 1955 en deus embannet ul levr barzhonegoù, "Evidon va-unan", an darn vrasañ eus e varzhonegoù a oa ganto ur stumm divoutin evit ar marc – tost e oant eus ar gomz-plaen. Atav e oa ar memes mennoz en e spered : kinnig d'ar Vretoned ul lennegezh vodern. Ar memes albac'henn, ar memes preder, a gaver en daou levr danevelloù en deus skrivet da c'houde : "An irin glas" e 1966, hag "Ur vouezh er vorenn" e 1980. Darvoudoù ar vuhez pemdez a blije dezhañ diskrivañ, ha war garnedoù

bihan e notenne danvez kontadennoù da zont. Anke Simon er gazetenn Barn, hag Herve ar Bihan en niverenn 345 Al Liamm-Tir Na N-og, o deus displeget splann pal ha roll Ronan Huon el lennegezh vrezhonek, displeget o deus ivez e vennozioù a-zivout an dle hon eus e-keñver Gwalarn ha Roparz Hemon.

Penaos e laboure Ronan ? Evit skrivañ en doa ezhomm sioulder. Dastum a rae mennozioù a-hed an amzer war dammoù paper a bep seurt, bodet goude se e dosieroù mesk-ha-mesk, en dizurzh bras evidomp-ni ! Reizhañ ar skrid hag adreizhañ a rae betek ar mare diwezhañ, betek an embann. Lenn a



rae kalz, danevelloù dreist-holl : skrivagnerion saoz, amerikan, kembreat, iwerzhonat (Hemingway, Faulkner-Carver, F. O'Connor, Salinger, Joyce). Tchec'hov a blije kalz dezhañ, Gallaoued ivez e-giz Maupassant, ha tostoc'h ouzhomp A. Saumont, Huguenin, Butor, Céline. Barzhonegoù a gaver en e levraoueg ivez : Prévert, Baudelaire, Max Jacob, Supervielle hag all. Lenn pe kentoc'h adlenn a rae aketus skrivagnerion vrezhonek brudet evit liv o yezh (Yeun ar Gow, Fañch al Lae).

En e vestroniezh "Ar marvailh poblek hag an danevell a-vremañ" (1977), e lavar Ronan petra eo un danevell evitañ. Setu berr-ha-berr e vennoz :

"N'eus ket a zigoradur en danevell. Diouzhtu e vezer en istor, adalek ar ger kentañ. An danvezioù, bez' ez eus anezho kement ha ma'z eus danevelloù. An dra pouezus a zo studi an dud, ober o foltred, krouiñ un aergelc'h diouzh-se, hag ivez krennañ an danevelladur ar muiañ posubl. An dibennoù a vez trist a-walc'h peurvuiañ pe melkonius da vihanañ, alies. Meur a zoare a zo da echuiñ an danevell met anat eo e vez labouret gant aked ar fin".

Al labour diwezhañ a zo bet kaset da benn gantañ eo kreskiñ lodenn galleg-brezhoneg geriadur Roparz Hemon. Fellet en deus dezhañ reiñ d'ar re a zeske ar yezh ur benveg aes da implijout ha pinvidikoc'h un tamm. Graet en deus se dre zever, rak da'm mennoz ne oa ket ur yezhoniour a natur. Re bounner e oa deuet al labour evit Ronan ha divizet en deus reiñ d'An Here an embannadurioù er bloavezh 1999, da

lavarout eo karg an embann da zont, an arc'hant, ar staliad levrioù. N'eo ket bet mat an disoc'h met dre chañs ez eus bet tu da reiñ lañs en-dro d'an embannadurioù hep koll ar staliad.

Komzet e'm eus dreist-holl eus ul lodenn vihan eus labour Ronan etre 1945 hag ar bloavezhioù 58-60. Marteze eo bet evitañ al lodenn bouezusañ, al lodenn entanusañ sur mat. Dañjer a oa un tamm, stourm a oa ret ha yaouank e oa. En e stourm en deus atav sellet war-raok. Broudet en deus meur a hini da skrivañ ha dre se en deus sikouret lennegezh Vreizh da gaout he renk e lennegezhioù ar bed.